

A 4083.

Kodu-kurukesest.

Mõnda ilusalt isamaalt.

Pöögile lastepidu mälestuseks
aastal 1878.

Keiserliku Amaliku
Rm-kogu kink. 1916.

Tartus.

Schnakenburgi trükk.

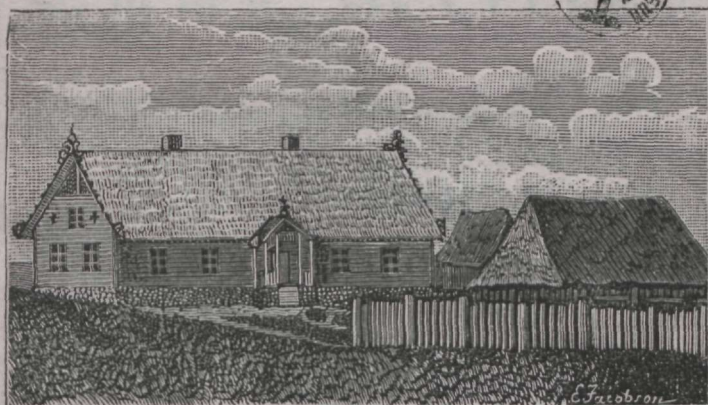
1878.

Schnakenburgi juures trükitud.

Kodu-kurukefest.

Mõnda ilusalt isamaalt.

Pöögile lastepidu mälestuseks aastal 1878.

Tartus.

Schnakenburgi trükk.

1878.

Ennastamine-õnne

Ennastamine-õnne

Ennastamine-õnne

Benfuri poolest lubatud. — Tallinas, 17. Juunil 1878.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiiviramatukogu

36435

Ennastamine

Ennastamine-õnne

Ennastamine

Pöögile walla

heldele häätegijale, kõrgeste auustatud

grahwi preili

S m m a M e l l i n ' l e

südameliku tänu tunnistuseks

annetud.

Alis Karksi kiriku, Pöögle mõisa ja walla ajalooft täada.

Karksi kihelkond on wäga wana, sest nagu ajaraamatuteft täada, sai Karksi kirik juba aastal 1305 eedulastest ära lõhutud. Karksi lossis, mis aastal 1357 ordumeistrift Goswin von Herike ehitatud, seisib esite aastal 1642 ainult üks kabel, kus iga kahe nädala taka jutlust peeti. — Aastal 1669 nimetati Karksi kirikut Peetri kirikuks ja aastal 1688 seisib pääle weikese kiwist kiriku weel teine puust kirik lossi ees*). Arwata aastast 1640 saadit, ehk ka juba enne on Karksi kihelkond Halliste kihelkonnaga ühendatud**), sest et Karksi kirikumõisa maad wist juba enne Rootsi walitsuse aega Karksi mõisa külge ära oliwad wõetud, kuni aastal 1876 Karksi ja Polli mõisade omanikude rohke kingituste läbi Karksi kihelkond ja kirik omale jälle isi õpetaja sai***).

Aastal 1794 kinkis keiserina Elisabet Pöögle mõisa ja walla, mis seni aeani Karksi lossiwalla all oli olnud, proua Maria Dschoglowile, kes teda Dberhofmarschalli grahw Karl Siversile ära müüs. Wiimane jättis mõisa oma wennale, Staatsrath Soahim Johann von Siversile, kelle käest aastal 1766 Ökonomie-rath Ernst Johann Winter teda 1600 rubla eest endale ostis ja kelle lese käes mõis kuni aastani 1780 oli. Wiimane jättis mõisa oma tütre Anna Helenele, kes Dberst von Siversiga laula-

*) Liivi maa konsistoriumi kohtu kirjadest aastast 1668 loeme selle üle lühidelt: „Kirikuid leiame Karksi mõisa juures 2 tütti. Üks kiwist kirik on lossi sees, mis aga keige kogubusele liig weikseks jäänud, sellepärast on wälja lossi ette uus kirik ehitatud saanud. — Uus kirik on läbi ja läbi puust ehitatud ja laudabega wäljast poolt ülesõõdud, ka on kiriku pääl üks torn, kelle sees üks kell ripub, mis üks perkupund raste, selle tarwis on õnnis baron Johann Kruse 10 leistikab ja talupojad teist 10 leistikab waske annud. Lagi on hää, kirikul on 6 luhti ja 18 aknat, kooril on ilus wõre, mis pääsli kintinud. Altari pääl on 2 tina lühtrit, mis kiriku rahaga ostetud, ka annab pääliku proua kiriku jaoks nii palju

tatud oli. Nende tütar, Major von Dettingeni proua, jättis mõisa aastal 1808 oma lastele, Jakob Heinrich George, Karl Friedrich Soahim ja Helene Amalie Elisabetile, kellest wiimane, kes grahw Georg Mellini prouaks sai, pääle selle kui tema mõlemad wennad ilma pärijateta ära oliwad surnud, mõisa omale päris.

Pääle selle, kui wakkumaast aastadel 1866, 1867 ja 1868 ligi 402 taalrid 81646 rubla eest ära oliwad müüdnud, sai aastal 1873 grahwi proua Helene Amalie Elisabet Mellin'i, sündinud Dettingeni päranduse jagamise juures tema tütar, grahwina Emma Mellin, meie helde häätegiija, Pöögle mõisa 83025 rubla eest oma kätte.

Nenda palju on lühidelt Karksi kiriku, Pöögle mõisa ja walla ajalooft täada.

wahaküünlaid, kui tarwis. Altari pääl on puust ristikuju ja kaks karikast ja üks altarileiwa talbrit. Üks karikas on hõbedast, seest kullatatud, seda on õnnis baron Kruse kinkinud, j. n. e. Kirikul on wõõruts ja kaks uft. Kiriku ümber on ilus puust aed, kus wäraw ees j. n. e.

**) Wiimane Karksi õpetaja olnud Kristian Schrapfer (Schraffer). — Karksi kirik olnud wanast emakirik ja mitte abikirik. Selleks saanud ta alles pärast ülewal nimetatud õpetoja surma, sest et sell korral sõa läbi Karksi kirikumõisa hooned ära olnud põletatud ja et keegi õpetaja-ametit pole oma pääle wõtnud.

***) Karksi kiriku raamatute järel on aastast 1587 kuni siamaale Karksi kiriku pääl õpetajad olnud:

Kristian Schraffer enne aastat	1587,
Johann Strauß, aastast	1632 kuni 1640,
Johann Berents	1640 " 1686,
Heinrich Archias Nikolai, aastal	1697,
Gotthard Uke, aastast	1706 " 1710,
Anton Glinter Oldius aastal	1710,
Johann Dern, aastast	1711 " 1722,
Martin Goldfisch	??
Johann Uke, aastast	1723 " 1774,
Kristian Heinrich von Seeburg aastast 1774	" 1806,
Karl Ernst Berg	1807 " 1825,
Johann Wilhelm Schneider aastast	1825 " 1858,
Ernst Schneider aastal	1858,
Julius Birgenjohn aastal	1876.

Alõnda Pöögles ajaloust.

Kuida ennemuiste meie wanemate wanemate ajal siin Pöögles, kui ka ümberkaudu asjad ja loud olnud, ja endid wahetanud ja muutnud, kuni nad selleks on saanud, mis nad praegu on, see on enam ehk wähem meie filme eest minewiku rüppe warjule pandud; siin olgu mulle aga lubatud, mõni sõna minewiku ja tulewiku kohta mälestuseks kokku sõlmida, enne kui tulewik neid oma musta hõlma saab matma.

Rahwa jutu järele olewat Karksi lossi walitsuse ajal Polli mõis (Pollenhof) lossi karja- ja Pöögles mõis (Böcklershof) selle lambakaswatuse kohad olnud, ja sellest olla kohtade nimed wälja juurdunud. Sälle teised ütlewad: Pöögles mõisa asutaja nimi olnud Böckler, kellest see mõis ja wald oma nime saanud. Kui palju neist ütelistest kumbgi õige ehk wale on, on mul täadmata.

Üks Pöögles mõisa omanik, kellest wanemad rahwas weel midagi täadmata rääkida, olnud nimega Winter; seesamma olnud esiti walitseja wõi rentnik, kellel üks wäga truu ja ustaw teener, nimega Kudingi Märt, olnud. Seesamma Märt käinud Pöögles ratsa hobusega Riias oma härral Pöögles mõisat ostmas, wõi mõisa ostmise raha wiimas. Kui see Riias tagasi jõudnud, olla Winter põllul käijes jalaga kiwide ja mulla tükkide pihta tõukades töörahwa wastu ütelnud: „See on kõik minu oma, ja see taewas siin pään kohal on minu päralt.“

Pääle selle olla piiride õienduse pärast Polli mõisaga tüli tulnud, mis tarwis Preterburgist suur kaart wälja toodud, kelle eest wallast 10 meest pandiks sisse saadetud. — Seletus sündinud wäljas Pöögles mõisa pleekaedas, kuhu suur kaart maha laiati olnud laotatud. Kohalik kiriku õpetaja olla tülitsejaid wiimaks ära lepitanud.

Winter olla üks wäga tugew mees olnud. Kord pidanud teomehed keldris ölle waatifi tõstma ja paigale säädma, ja olla sääl juures kangeste upitanud ja kangutanud, et küll saanud. Härra waadanud isi päält, wõtnud kaks täit ölle waati punni aukupidi teine teise kae keskmise sõrme otsa, lastnud jala kanna pääl korra tiiru ümber ja wiinud siis need oma koha pääle. — Winteri suguwõsa matuse paik olnud Karksi lossi ees Liiweni matuse kabeti ligidal, kust see hiljemal ajal maaga tafa tehtud, sest et hoopis perakile oli jäänud.

Pöögile mõisa päriühärrad ei ole iial tigejad oma rahwa wastu olnud, sagedaste aga kül nende hopmannid. Nimelt olla üks neist selle läbi kuulsaks saanud, et ta ühte kabe nädalast tuhu naist kurjaste olla peksnud, mis eest ta mees isi kihelkonna kohtu juures 60 hoopu witsju saanud, selle pääle haigeks jäänud ja ära surnud. — Hopmannide üle olla palju oigamist.

Misjugune piir wõi mõet mõisa orjuse tarwis enne rahwa priiks lastmist mõisal oli, ei ole mitte täada. Need peremehed aga, kes jõukamad ja nõukamad olnud, saanud teopäewa seletamisega hopmannide juures ikka hõlpsam walnis, kunni jõuetumad neid Sürripäewast Sürripäewani küllalt ei jõudnud teha. Ka olla need peremehed, kes mõisa lähikorras elanud, rohkem käsis ja jalus olnud, sest tulnud ka see tutaw jutt: Üks peremees, kes mõisast kangel metsa sees elanud, ütelnud lord kubjale, kui see temale teo käsku toonud: „Mullu kapusta kükitamise aig olli alles teol, kas nüüd jälle juba?“ Hää tahtmine oli muidugi kõige täielisem sääduse raamat ja tähtjas paragrahw selle sees: kes hobusega sõidab, see ka hobust söötab. — Igal ajal on oma hääd ja oma wead olnud. Kuida fina mulle, nõnda mina sulle. — Nõnda räägitakse ühest mehest, kes ühte ainust koormat puid nädali otsa Takerberi metsast Pöögile mõisa wedanud, aga iga päew näinud hopman teda metsast puukoormaga tulewat ja punaeda sisse sõitwat. Mees sõitnud aga takka uksest ikka wälja tiiru ümber, — ja homme jälle sedasamma teed tagasi.

Kehwema peremeestele olla mõisa poolt künni härjad antud. Kui mõni neist kuidagi raisku läinud, pidanud peremees aga sarwed mõisa wiima tunnistuseks, mis pääle temale jälle uus asemele antud. Nõnda on siis juhtunud, et hundid ikka kehwema peremeestel mõisast saadud härgi paar tükki aastas ära olla raisanud.

Üksford ei ole rehe täie rüfidest pekstes rohkem teri saanud, kui aga ühe kolmandiku waka, mis rehepapp selgas aita wiinud. Kui hopmann seda wäga imeks pannud, olla rehepapp wastanud, et rüfid wäga kasteheinased olnud ja mitte rohkem teri wälja tulnud.

Selleaegsest kohtu protokollist on näha, et Pöögles 29. Septembril 1822 ühe poole walla peremeestele priidust kuulutatud, mis järel need 23. Aprillil 1823 priiks saiwad, ja teise poole wallale 29. Septembril 1823, kes 23. Aprillil 1824 wabaks saanud. Muidugi mõista, hakati peale selle kõige asjale, nii ka teo orjusele kindlamaid piirisi panema.

Wakuraamatu järel aastast 1820 oli Pöögles wallal mõisale teha:

Walla taludel:		Hobuse päewi.	Salgpäewi.
1.	Nasta läbi teopäewi	4901	2140
2.	Abipäewi Süripäewast Mihklepäewani	590	1933
3.	" Mihklepäewast Süripäewani	174	754
4.	Wooripäewi	1122	
Mõisa taludel:			
1.	Nasta läbi teopäewi	1302	553
2.	Abipäewi Süripäewast Mihklepäewani	146	521
3.	" Mihklepäewast Süripäewani	41	207
4.	Wooripäewi	296	
Ühtekokku:		8572	6108

Pääle selle maksis wald mõisale:

- 82²/₃ waka rüfid,
- 60⁵/₆ „ odre,
- 54⁵/₆ „ kaeru,
- 532 naela linu,
- 169 „ kanepid,
- 150 „ wõid,
- 36 lambatalle,
- 35 wisjakotti,
- 67 tõpralõõga,
- 41 noort kana,
- 696 kana muna.

Kastal 1865 kuni 1868 jaiwad järel nimetatud talukohad pärijeks ostetud.

Talude nimed.	Peremeeste nimed.	Talude suurus.				Talude hind.
		Taa- ler.	Großs.	Waka- maa.	Kap.	Rubla.
Mikatsi	Hans Jir	26	45	155	8	
Näjäre	Märt Maling	24	2	151	15	4925
Ma-Uniwere	Henn Bilu	25	—	154	7	
	Hendrik Aru	23	81	143	4	4800
Kajaku	Saak Sperling	17	21	103	13	3150
	Karl Tamberg	25	82	158	11	4575
Koogemõtsa	Hans Nirk	25	83	199		5300
Pajo	Juhan Paalits	22	8	92	8	4400
Mlausse	Juhan Sperling	18	39	111	5	3825
Kuiwalagu	Peeter Uniwer	21	79	158	6	4145
	Alexander Uniwer	22	65	155	4	4526
Erdu	Saak Groß	31	69	204	4	5900
	Peeter Nirk	21	79	132	20	4600
Wõnge	Juhan Raud	29	61	212	15	5813
Leeli	Märt Lilienkamp	32	52	163	13	6000
	Henn Miglis	27	53	151	23	5550
Käära	Hans Arjak	13	7	70	8	2300
Mõtsaleeli	Hans Nirk	27	39	177	7	
Kirbu	Saak Ertel	22	28	172	18	4100
Puuritse	Hans Wallas	22	8	181	18	3800
Tätta	Märt Akerberg	19	11	132	7	3580
Roosu	Willem Paalits	17	54	135	23	
Kaubi	Henn Järw	16	8	114	14	3100
Ddra	Mats Groß	19	33	144	6	3475

Pääle selle on Pöögles veel 17 rendi talu ja mõisa sulaste kohta, kaks wesiwesket, kaks kõrtsi ja kaks mõtsawahi kohta.

Dma ostmise kontraktide järel rippuwad kül Pöögle peremehed kõik mõisa külges kinni, jüski ei käi nemad enam, kuidas seda möödaläinud suul ühest suust grahwii preili Mellini woli-pidaja Excellenz Dettingeni wastu tunnistasiwad, hirmu ega wärimisega, waid armastuse ja tänuga mõisa poole, sest et heldus üle õiguse mõisa poolt neile wastu paistab. Wiimsel ajal ei ole nende käest mitte kontrakti järele, waid selle järele, kuidas keegi makssta jõudis, kapitali maksu nõutud, üle termini wõla eest ei wõtetud enam kui 5 protsenti intressi.

Laske Sumal meie heldet häätegitat grahwi preilit Mellini ja tema kõrget wolipidajat Excellenz Dettingeni kaua, kaua weel elada, siis elab ja kosub Pöögle wald ühes, ja aidaku Sumal, et wald mõistaks seda heldust hästi pruukida.

* * *

Aastal 1873 tegiwad Pöögle päristalude omanikud eneste wahel lepituse, kelle järel teik seltsi liikmed juhtuwa tulekahju õnnetuse juures, kui üks elumaja peaks ärapõlema, abi annawad:

1. Makstawad seltsi liikmed õnnetuse kandjale 14 pääwa sees 300 rubla wälja, ehituse matriali muretsemiseks;
2. Beawad seltsi liikmed kuu aja sees 300 palki ja 300 latti juure;
3. Annab selts 100 leifikat hõlgi katuse jaoks.

Wiimse ülelugemise ajal, aastal 1877 leiti Pöögle wallas 370 meeste ja 418 naiste hinge, neist elasiwad wallas 213 meeste ja 271 naiste hinge ja wäljas pool walda 157 meeste ning 147 naiste hinge.

Aastal 1878 loeti Pöögle wallas: 5 Eesti Postimeest, 8 ristirahwa pühapäewalehte ja 4 Sakalat.

Aastal 1878 oliwad Pöögle walla ametimehed:

Wallatallitaja: Wõnge Suhan Raud,

Wallawöölmünder: Kirbu Jaak Ertel,

„ Kuiwalagu Peeter Uniwer,

Pääkohtumees: Erdu Jaak Groß,

Kohtumees: Nasäre Märt Maling

„ Kuiwalagu Aleksander Uniwer,

„ Erdu Peeter Nirk,

„ Saanimõisa Jaan Koopa,

Kihelkonnakohtumehe abi: Kaubi Henn Terw,

Kirikuwöölmünder: Rajaku Karl Tamberg.

Pöögles kooli ajalugu.

Banema inimestel on „wana hea aeg“ weel selgeste meeles, kus iga ema oma lapse ainus loomulik kasvataja ja koolitaja oli, kes oma wäetikeisi:

- „Sülen kanni süwwe-enna,
- „Raalan karja saate-enna,
- „Rüppen riigi lõigatenna“

kes neid „illikeste istuma“ ja „kase jala pääl tammekest tegema“ õpetas, ja pärast kui laps selle aruliseks sai, woki kõrwas temale „Mei=je=mei=je=je=meie, ris=si-risti-ti-risti, õp=pi=õp=pe=pe=õppe=tus=si=tus=si=si=õpetuse wiis päätükki päha tampis ja kui laps hoolas oli järele ütlemä, amarikul teda lubas peeru sütt woki ratta külge panna ja nenda tulist rõngast teha, ehk jälle kui laps wallatu oli ja sõrmega wokisaba otjas rippuwa raswasarwekese sisse tikkus, et sellega raamatu lehe pääle „ilust asja“ teha, teda ka tutti pidi sarjas, mis seegi tegi, eks ta olnud ikka palju parem, kui wõõra wõileib. Laps käis „juurekoolis“ ära ja „inimene“ oli walmis, ja palju parem weel, kui nüüdsel „kurjal ajal“ kus lapsi 10 aastast kuni 13 aastani kunstlikudes koolides „Gograhwi“, „Rehwentse“, „Turimise“*) ja kes teab mis muu tarkusega waewatakse ja piinatakse; aga rahwas lähäb ikka hullemaks ja mitte paremaks.

Uga see wana aeg on aru Sumalale möödas ja ei saa enam tagasi tulema. — Kuida asi ennast siin Pöögles on muutenud, enne kui ta seks saanud mis ta praegu on, saame siin alamal näha.

Nenda kui Halliste kiriku juures ülewel hoitawa kooli tääduse kirjadest näha, oli aastal 1809 ülemalt poolt kiriku wöör-

*) Turnimise.

mündri Härradele kohuseks tehtud saanud, selle eest hoolt kanda, et igasse walda üks kool saaks asutatud, kus „ahi sees ja aknad ees“ oleks*).

Aastal 1811 on Halliste õpetaja Bergi kirjadest näha, et Pöögile Kooruse karjamõisas juba üks kool oli. Millal ta asutatud, kui kaua kestnud ja kes koolmeister olnud, ei wõinud nende kirjadest mitte näha**). — Wanad inimesed mäletawad, et selle aegne koolmeister olnud Kooruse karjamees Süri Koll ehk Kollberg, kes pärast kui karjamehe ametist lahti saanud, ka koolmeistri ameti maha pannud, siit ära Penuja walda läinud ja sinna kui saunamees furnud.

1834 aasta kooli aruandest on näha, et Pöögles kooli ei ole olemas.

Aastal 1839 kutsuti kool jälle elule, koolmeistriks sai mõisa tuapois Märk Nirk, kool isi asutadi Erdo Zuhani talusse, kuhu selle tarwis uus kammer juure ehitadi. Koolmeistrile makseti wilja palk, kui palju ei ole aruandest näha***).

1844 aasta kooli aruandest on näha, et 23 last koolis käinuwad, kellest 5 tähti tundma, 9 weerimist ja 9 lugemist õppinuwad.

1846 aasta aruandest on näha: Koolmeistri palk olnud 90 rubla panku. Lapsed olla nii hooletumast koolis käinud, et neist aga üks vähem jagu õpetaja ette wälja tulnud. — Gestotja õpetanud koolmeister talwel lapsi ja olnud suwel mõisas filtri ametis. Aastal 1847 tuli aga kreeka õige-usk meie maale, — et suurem hulk rahwast endisest usust ära langes, ja koolmeistrit ka arwati uut usku wastu wõtnud olewat, jäi kool jälle seiku ja 1848 aasta Mai kuu kooli aruandest on näha, et mõõda läinud talwel kooli ei olnud peetud.

*) Muidugi on neist sõnadest üksi seda mõista, et teiste talurahwa elumajadel sell ajal weel aknaid ees ja ahju sees ei olnud. Ahi oli üksi rehetuas ja walgus pääsis uksest sisse tulema.

**) Umbes sell ajal kirjutas õpetaja Berg oma koolide jaoks ka ühe A. B. D. raamatu, keda sell ajal „Siirakuts“ kutsuti, sest et jäänud mitmed lugemise tükiid sees oliwad, mis Siiraki tarkuse raamatust oliwad wõetud. Raamat on sest saadik mitu kord uueste trükitud, wiimast korda weel aastal 1877 ja on praego siin igal pool pruugitaw.

***) Wanemad inimesed mäletawad: Koolmeistri palk olnud iga talu päält maksta: ühe kanda jants willu, 2 naela liha, 10 pääd kapstaid, $\frac{1}{6}$ waff kartohwliid, 3 naela soola, 1 nael räimi, 2 karnitsed ernid, 2 karnitsed tangu, 6 sülda puid (mõisa poolt) ja 6 wakka riikid (magasist).

Sügisel 1849 asutadi kool Karksi kōstri Säbelmanni juure, kuhu ta kaks talwet jäi.

Sügisel 1851 asutadi kool Leeli Mārdi talusse. Koolmeistriks sai Leeli peremees Märt Lilienkamp; palk olnud aastas: 3 wafka rüübid, 3 wafka odre ja 5 rubla hōbe. Koolis käinuwad need lapsed, kes kodus lugemist ja 5 püütüki kätte ei olnud õppinud. — Lilienkamp pidas 3 aastat koolmeistri ammetit ja andis siis käest ära.

Aastal 1855 Mai kuu kooli aruandest on näha, et mööda läinud talwel ei ole kooli peetud saanud.

Sügisel 1855 asutadi kool Pajo talusse, kuhu teisel aastal kooli pidamiseks üks kammer juure ehitadi. Koolmeistriks sai peremees Märt Uint. Aasta palk olnud 30 rubla, mis üle õpetaja konwendi ees kaebduft tõstis ja soowis, et koolmeister mitte ühtlasi ka talu-peremees ei peaks olema. Sell ajal õpetadi koolis pääle lugemise ja 5 püütüki ka juba laulmist, kirjutamist ja Püüli-lugusid.

Aastal 1859 asutadi kool Mäe-Mäfare talusse, ehitadi walla poolt selle tarwis kaks tuba rebehoonete kõrwa ja anti mõisa poolt 20 wakamaad põldu koolmeistri pruukimiseks, mis eest wald mõisale renti maksis. Koolmeistriks sai Holstre mees Johann Kantzi, Paistu kihelkonnakooli kaswandik, kes koolmeistri ameti pääle walmistud, eksami ärateinud ja alles noor mees oli. Kool jäi 7 aastat Mäfare talusse. Aastal 1867 tuli aga kooliga ja wallaga suur muutmine. Mõis hakkas talusid müüma ja soowis Mäfare talu mõisa sulaste kohaks ümber muuta, ja grahwii härra H. Mellin andis wallale luba, uut kooli kohta walitseda. Walla poolt saiwad 3 meest säetud, nimelt Uniwere talu omanik Hans Tõgi, Erdo talu omanik Märt Groß ja Maie talu rentnik Ott Karu, kellel mõisa ja walla poolt woli anti, üht talu kohta kooli kohaks walitseda ja lubati mõisa poolt kooli kasuks 7 taalri maad ilma rendita anda. Nimetatud mehed walitsesiwad Maie talu kooli kohaks, mis ka mõisa poolt nenda kinnitadi. Maie talu maad oliwad aga 10 taalrid suured, 3 taalri eest pidi koolmeister isi kooli puud ja kүүnlad muretsema ja wald maksis nende eest mõisale renti. Weel selsamal aastal ehitas wald wallalaeka rahaga Maie talu krundi pääle uue koolimaea, mis 948 rubla 80 kop. maksma tuli. Et aga selsamal aastal uus maakogukonna säädus sisse säeti, mis läbi wallad endid oma jalgade pääle pidiwad toetama ja kohtu pida-

mise paigad mõisadest ära saama, sai uus hoone nenda ehitatud, et sääl ühtlasi ka wallawalitsuse ja kogukonna kohtu kofkutulemised ja istumised wõiswad ära peetud saada.

Pääle selle kui koolmeister Kantzi kewadel 1871 ennast ametist lahti wõttis, kutsuti tema asemele Penuja koolmeister S. Kitsberg, kes nendesama tingimistega ametisse astus.

Peagi nägiwad aga wald ja kooliwalitsus, et kool ja kohus ilma kahjuta ühe katuse alla ei wõinud jääda, ruum jäi mõlemile kitsaks, muud takistamised olgu nimetamata. Riiklonna kooliwalitsuse kirja pääle 17. Maist 1874 Nr. 18 tegi walla wolikogu 1. Augustil 1874 otsuseks uut wallamaea ehitust käsile wõtta ja endist kohtumaea jagu täieste koolile ära anda.

1873 aastaga hakkasiwad Pöögle koolile paremad ajad. Sell aastal saiwad meie helde häätegiija grahwil preili Emma Mellin Pöögle mõisa omandajaks ja meie isalik sõber endine Liivi maa kubernator Dr. A. von Dettingen tema woliupidajaks. Eigi 20 aastat oli meie helde häätegiija wäljamaal elanud, weel ei olnud ta kui Pöögle mõisa omanik walda ega kooli näinud, aga kül oli ta juba armuga nende pääle mõtelnud, et neile hääd teha.

23. Augusti kuu päew 1873 on Pöögle koolile väga tähtjaks päewaks saanud. Sell päewal tuli auulik Excellenz von Dettingen esimest korda kui Pöögle mõisa woliupidaja Pöögle mõisat waatama ja ei unustanud sääl juures ka mitte ära, Pöögle kooli waatama tulla.

Nimetatud päewal oliwad mõned walla ametnikud kohtu tuas koos mõne asja pärast nõuu pidamas ja läbi rääkimas, ka koolmeister nende seas. Korruga tuuakse sõnum: „Baroni härra*) ja weel üks wõõras härra on kooli tuas!“ Koolmeister tõttab sinna, teretab, ei anda tale aega koheldada, wõõras härra waatab läbi tungiwalt ta otsa, paneb pauf paugu pääle sada küsimist ette, nagu: oled koolmeister? kui kaua ametis? kus õppinud? kui suur palk? poisimees ehk naisimees? palju kooli lapsi? millal hakkab, lõpeb kool? kus lapsed magawad? kus söowad, mis söowad, kus kooli lauad ja pengid, mis koolis õpetatakse, j. n. e., waene koolmeister seisib nagu sütte pääl, oli hirm ja hää meel. Igast wähemast liikumisest, igast sõnast ja silma-

*) Sell ajal oli Baron G. Ferjen Pöögle mõisa walitseja.

waateft tundis küll, et suur ja auustatud mees tema ees seisis. Ta oleks küll hää meelega tahtnud, kui oleks julgenud küsida: „Issand kes ja oled?“

Pääle selle waatas auustatud suur wõõras maja alt ja päält, feest ja wäljast wiimse forkani läbi, rääkis wallaametnikudega lahkeste, — wankri pääle istudes ütles ta aga koolmeistrile: „Künftig wird es besser werden“, (edespidi saab parem minema), jättis Sumalaga ja sõitis ära.

Mehele waatasiwad üksteise otsa, keif oliwad kõrge auuliku mehe ootamata ligistamisest nagu kohmetand, „kes see oli?“ küsisiwad nad üksteise käest, — igauks tundis, et wõõras suur ja auu wäärt härra oli „aga kes? ei täadnud keegi. Aga koolmeistri kõrwus helises: „Künftig wird es besser werden.“

Süüski, auustatud wõõra härra nägu oli wäga tutaw. Mõni oli Riia saksa keeli kalendrist endise kubernatori pilti näinud, — kas ei olnud tema? aga süüski — kust tema Riia sai? —

Aga juba sellesama pääwa õhtul täadis kõik wald rääkida: „Kubernatori härra von Dettingen olla grahwi preili ülem woli pidaja ja olla täna baroni härraga koolimajas käinud.

See sõnum täitis walda ja isiaranes peremeeste ja kooli sõbrade südamed õnneliku tundmisega. Mitmed täadsiwad grahwi preilist ja kubernatori härrast mündagi, aga üksi hääd rääkida. Keif saiwad nagu uue ootusega ja lootusega waimustatud.

Aga aegamööda waus keif jälle unustuse rüppe.

Nowembri kuu lõpetusel, sellsamal aastal, lendas jälle sõnum läbi walla: Weel sellsamal sügisel pidada keige parema ja uuema moodu järele kooli lauad ja pengid tehtama. Pääle selle seista orel Saksamaalt toodud Riias kooli tarwis walmis, olla aga ainult tarwis järele saata. Nenda olla von Dettingeni härra baronile kirjutanud, — olla keif grahwi preili poolt kingitud. Ta see ei olnud wale.

Kooli sõbrade südamed wärisesiwad rõõmu pärast. „Künftig wird es besser werden“ ei olnud muidu olnud.

Paar päewi enne jõulu ühel õhtul kubises koolimaja puu püsti rahwast täis. Uued kooli lauad ja pengid 14 tükki 42 lapse jaoks oliwad walmis, täna odati ka orel Riiaast kodu jõudwad. Päälegi pidada lastele jõulu puu tehtama. Oh ilu, oh auu ja õnne!

Mis õhtut weel ilusamaks, armsamaks ja õnnelikumaks tegi, oli see, et ühes baron Terseni härraga praost Schneider

Hallistest, kihelkonnakohtuhärra v. Freymann Pornusest ja kihelkonna tohter härra Meyer Hallistest meie röömuks siia olivad tulnud. Koolimaja oli küünlatega walgustatud, keik kooli tuas jãras jõulupuu, kaetud laua pãal seisivad hull raamatuid, tahvlid j. n. e. ja suur korwi tãis saiju ja kookisid lastele.

Kes oli sedasugust enne nãinud? Maja ei suutnud röömuft rahwast wastu wõtta, tuas oli keik waga, keikide südamed tufusiwad ja paled hiilgasiwad röömu pãrast.

Pãew enne seda oodati juba orelid Riiaft kodu jõudwad, mis aga halwa tee pãrast tãna õhtu siiski õigel ajal kodu jõudis. (Ei olnud aga mitte orel, waid weel enam, oli Harmonium, Schiedmajerist Dresdenis ehitatud). Armsast ja mahedast kõlasiwad tema hããled. „Oh wõtkem Sumalat, Suust südamest nüüd kiita!“ Tõeste suust ja südamest tõusiwad laulu hããled taewa poole. Spetaja pidas sündsa kõne, kelles ta ära seletas, et esimene auu ja tãnu Sumala pãralt, kelle kãest keik head annid tulewad ja teine hea inimeste pãralt olla, kes ennast röömuga Sumalale tööriistaks annawad, et nende lãbi palju röömu ja õnne mitmele osaks saab.

Selle pããle ütles baroni härra, et ta grahwi preili poolt ja nimel lauad, harmoniumi ja muud kingitused koolile ja lastele ära annab ja soowib neid hãsti pruukida. Koolmeister palus baroni hãrrat walla rahwa ja kooli nimel grahwi preilile südameliku tãnu ütelda. Lapsed aga hõiskasiwad: „Oh õnnis õõ, seesarnast polnud weel“, j. n. e. Kes sest õhtust osa wõtnud, ei saa teda tõeste mitte unustama, oli tõeste õnnistud õõ.

Kewadel 1874 sai grahwi preili kuluga koolimaja seeft rohwitud, uus põrmand alla pantud ja majale ilus tugew aed ümber tehtud. Sellsamal suwel kãis ka meie armuline hããtegija grahwi preili koolimaja waatamas; see sündis aga tema oma iseãraliku soowimise pããle waiksest ja ilma keige tãhtsuseta. Siiski oli walla peremeestel ja koolisõbradel see õnn, ühes koos oma heldet hããtegitjat suusõnaga teretada ja tãnada.

Et nüüd kool grahwi preili helduse lãbi kül mitme asja poolest paremaks oli saanud, oli üks suur wiga, ikka weel juures, kohus ja kool olivad alles ühe katukse all, ruum oli kitsas. Aga ka seda puudust leidis armuliku Excellenzi lãbitungiw film. 5. Nowembril 1874 andis härra baron Fersen tããda, et Excellenz Dettingen olla grahwi preili Mellin'i soowimise pããle kãskinud mõisa kuluga wallale uut kohtumaja ehitada ja endisid

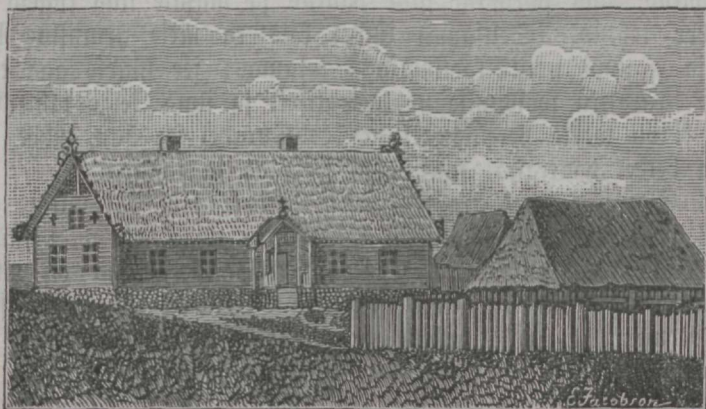
kohtupidamise ruumisi täieste kooli tarwis ära wõtta, ja weel laste magamise tubasi juure ehitada.

29. Januaril 1875 andis härra baron Fersen täada, et grahwi preili Mellin, — sest et endine koolimaja üleühtse nenda olla ehitatud, et teda häste sisse jääda ei wõi — hääks olla arwanud, selle asemele oma kuluga täieste uut koolimaja ehitada ja wana koolimaja kohtu majaks jätta. Uue koolimaja ehitamiseks olla wallal üksi tarwiline material juure wedada. Arm, armu pääle! Muidugi mõista, sai niisugune lubamine suure rõõmuga wastu wõetud.

Material sai weel jellsamal talwel juure weetud, kewadel hakkas ehitus täie jõuuga pääle ja sügisel seisis uus koolimaja walmis, mis oma wäärilist otsib. Ehituse juures kandis härra baron Fersen suurt hoolt, nendasama ka wallataallitaja Märt Lilientampf ja kooliwanem Johann Raud.

2. Detsembril 1875 peeti rõõmsat pühitsemise pääwa, kellest keik peremehed osa wõtsiwad. Pidule oliwad palutud pääle härra baron Ferseni Polli mõisa härra von Stryk ja kohaline kihelkonna kohtuhärra von Sivers. Pühitsemise kõnet pidas praost Schueider Hallistest. (Timot. 4, 8.) Pääle selle kõneles koolmeister Jung Pöögle kooli siamaalse käetäigu üle, kuidas ta kuni siamaale jõudnud. Rõster Rosenberg Karksist kõneles rahwa kohustest kooli wastu.

Wiimaks kõneles Pöögle oma koolmeister Ritsberg, ja wõttis suurt kingitust walla nimel tänuga wastu ja pani seda rahwale südame pääle, seda mitte unustada, mis armuline süda ja helde käsi Pöögle wallale hääd teinud.

Siis palus wallatallitaja härra baron Tersen'it grahwi preilile Pöögle walla südameliku tänu tääda anda.

Pääle selle kinkis grahwi preili need maad, mis siamaale mõisa poolt wallale oliwad antud, ühtekokku 11 taalrid 50 krossi wallale päriks ja saatis kaardid ja kinnitamise aktid walla-walitsusele kätte.

Nenda on siis Pöögle kool kindla jala pääle saanud ja ei pruugi enam ühest paigast teise rändada.

Hingagu Sumala õnnistus Pöögle walla helde häätegi ja kooli pääl, ja kandku häätegu hääd wilja.

Pöögles lastepüha,

5. Juunil 1877.

Ütle mata ilus suvine hommik säras üle ilma. Alles hülgasivad ja sätendasivad tuhanded lastepiisad rohukõrte külges ja juba nähti siit ja säält rõõmust laste hulka Pöögles koolimaja poole kofku tõttawat. Pühapäewa ehtes säras uus koolimaja, tema kõrge ärknatubade aknatest lehwitasivad kirjud lipud wälja:

„Laulgem kõik, kes noored weel,
„Wanad päewad wilud,“

oli päewa tähtsõna, seesama sõna hülgas ka pidulipu päält tulejatele wastu — sest lastepüha, Pöögles koolilaste laulupidu, ammu oodetud ja loodetud päew oli kätte jõudnud.

Ko olimaja lahke ruumides woolas rõõmus laste hulk; weel oodati mõnda koolisõpra tulewat — wiimati oliwad kõik koos. Diskades toodi lipud wälja, nagu wälk säadis laste hulk ennast rongi, ikka kaks ja kaks kõrwuti, lipud ees, wenis pidurong üle õitsewa põldude:

„Gesti pojad edasi,
„Astkem oma radasi,
Laulgem rõõmu loojale,
Pidupäewa toojale.
Lipumees,
Käigu ees,
Lehwitagu lippu käes,
Särgeft rõõmu radasi,
Gesti pojad edasi,“

kõlas kõitide suust.

Mõnda jõudis pidurong osast rõõmsa laulu all, osast waikselt kuni Pöögles mõisa, ja lõi ennast mõisa suure häärbäri palkongi trepi ette ringi.

„Oh lõõge kannelt mängijad“, helises taewa poole.

Kui laul rauges, astus trepi päale Pöögile mõisa walitseja härra Mora ja teretas pidulisi lühikeste kõnega ja kahjatses, et lühikeste aja pärast meie armuline mõisa omanik grahwi preili tänasest päewast mitte ei olewad wõinud täadustatud saada ja et sellepärast pidu mitmest tükist mitte niisugune ei wõiwat olla, kui ta tema soowimise järele ehk oleks wõinud olla. Siis juhatas ta lapsi mõisa lust-aeda, kus nad oodata wõiksid, kuni õpetaja härra, keda alles kirikust oodati tulewat, sinna oleks jõudnud.

Oh ja elu ja walu, mis nüüd oli. Nagu wesi liiasilmast woolas laste hulk wärawast sisse, mööda aea käärulisi uulitsaid laiale. Iga aeanurk, iga puu ja põõsas, iga lilletukk pidi waadatud ja tähele pantud ja ühe teisele seletatud, igas lusthoones pidi istunud ja saama. Usjata oleks see olnud, kui nüüd keegi oleks püüdnud rõõmsat hulka kinni pidada, nagu mesilaste parw heinamaal sumises ja liikus üks laste salk teisest läbi. Wiimaks kui kõik waadatud ja nähtud oli, kogusidwad kõik ennast jälle aea palkongi trepi ette kokku, kuhu ka pidulipud püsti oliwad säetud.

Weel ei tulnud meie auustatud õpetaja härra Girgensohn, keda tänaseks päewaks Halliste kirikusse äraolewa õpetaja asemele jutlust ütlemas oli kutsutud. Nega mööda kogus hulk rahwast ennast mõisa aeda kokku, sõber leidis siit sõpra, tutaw tutwat eest, keikide filmist paistis liigutud rõõm. Et pidu alles esimene oli, ei olnud tema alustajad wõõraid pidule paluda julgenud, seda rõõmustawam oli, et mitu koolisõpra, nagu kihelkonna koolmeister Kirjel Hallistest, koolmeister Jung Ubiast ja koolmeister Heinrichsen Ne-Karristest pidust osa wõtma oliwad tulnud.

Wiimaks tuli õpetaja. Rõõmsa näoga astus ta palkongi pääle: „Oh wõtkem Sumalat, juust südamest nüüd kiita“, lauldi talle teretamiseks.

Sellepääle pidas õpetaja pikkema kõne nende sõnade üle: „Ja Jeesus läks alla Naatsareti ja kaswas tarkuses ja pikkuses ja armus Sumala ja inimeste juures“, ja maanitses lapsi ka tarkuses ja pikkuses kaswada ja seda meeles pidada, mis nad talwel koolis õppinud. Siis saab sellest Sumalal ja inimestel hää meel olema.

Selle pääle lauldi jälle üks salm ja nüüd astus õpetaja härra oma prouaga trepist alla laste hulka.

Lipud ees, läks laste ja rahwa rong nüüd õpetaja järel mõisa aiast wälja, mõisa parki, ja siit üle mägede ja orgude,

mööda puhtaks tehtud uulitsaid kuni piduplatsile, keda walitseja härra wälja walitsenud ja pidu tarwis kenaste ehitada lasknud. Üksiku mändade all, rohelistel murul, ümberringi lehkawast metsast sisse piiratud lageda platsi pääl, mis otsego pidupaigaks loodud, oli uhke tekidega kaetud kõnetool ülesse säetud, ümberringi seisiwad pitkad saelaudadest pengid. Hulk rahwast ootas siin pidulisi, kes kirjus rongis mäelt alla tulliwad.

Kui rong pidupaigale oli jõudnud, õpetaja kõnetooli pääle astunud ja lipud püsti oliwad pantud, lauldi: „Wõta nüüd Issandat wägewat kuningat kiita.“ Siis pidas õpetaja pitkema kõne kofku tulnud laste ja rahwa kofhta: „Shulit õppimine saadab pisut kasu, aga Jumala kartus saadab kõigile asjadele kasu,“ — ja lõpetas tänupalwega. Eiigutaw oli näha, kuidas palwe lugemise ajal lipud mahakumardati, täheks, et kõige kõrgema ees kõik ilmlit auu enda põlwi peab nõtkutama.

Nüüd saiwad mitu laulu lauldud, siis pidas koolmeister Jung pitkema kõne selle üle: Kuidas kool rahwa elu pääle mõjunud ja mõjub.

Siis lauldi jälle. Wiimaks astus üks piduosaline kõnetooli pääle ja ürgas:

„Misest laits ma laululine,
 Tõine sõjar sõnuline,
 Kolmas kulla keeleline?“

Meil o kawn karjalanda,
 Waopikä warste talli;
 Paulu lasji minne'enna
 Tõise jälle tulle'enna,
 Paulu lasji lepikunna,
 Katfi laulu kaasikunna.
 Eest ey laits ma laululine,
 Tõine sõjar sõnuline,
 Kolmas kulda keeliline.

Kui me ürgäm üteleme,
 Wõi me mõlgum mõteleme,
 Sõs saa äöni ütelte,
 Kufelauluni kudade,
 Kanalauluni ladude,
 Paulame maa meresse
 Mereweere witsikusse,
 Maaääre ätikusse.

Kui meil juusta lõpenesse,
Keele päältä kistunesja,
Wõtam' ropsi rinnasta,
Wõtam' lasku kaalasta,
Että elmede seasta.

Kui me laulam' laskab mõtja,
Kõnelem' kõniseb kuusiku.
Külä jäeb kikki kullemaie
Wald jäeb wiltu waatemaie,
Mõtleb sõa sõitawet,
Rootsi koera roitawet.

Ei see sõda fiin ei sõida
Rootsi koera fiin ei roida,
Siin laulam' latse laululise,
Sõsaritse sõnulise.

Siia tuletas kõneleja meele, et laulik maanitseda:

„Rõõmusta elust kuni elad weel
„Ei hana põhjast laula so keel,“

ja lõpetas siis:

„Mured kostge minust,
„Rõõmulaul tõuseb mo rinnust,
„Kurb olla noorus ei wõi.
„Terwis teeb leiba mul maitsuma
„Rõõm ajab laulma ja tantsuma,“

siis tõmbas ta lipu kätte, astus laste ette, kes sedamaid ennast
rongi säädjivad, ja hüüdis:

„Eäame mõtja mängimaie,
„Murul muna pildumaie,
„Koplis' kukkerkuvti lööma!“

„Eesti pojad edasi“, kõlas nüüd ja selle laulu all marsis
rong mänguplatstile, rahwahulk taga järel.

Nüüd lauleti mitu lustikat laulu, mängiti mitu rõõmsat
mängu, kuni õhtu kätte jõudis. Kiriku õpetaja proua oli tänu-
väärt lahkussega hulga suhkrukookisid ligi toonud, mis lastele
palju rõõmu tegiwad.

Viimaks oli õhtu käes; „Linnufesed teie kül, wõite siia
jääda“, lauleti, siis lahkusiwad pidulised koost, selle tundmisega,
et üks päew ilma süüta rõõmu all mööda saadetud oli.

Eledaste paistab päike,
Sini taewa wõlwiita,
Walab kosutawat läike
Üle õitswa ilmamaa.

Gemal metsa nuka taga
Kuulaks laste laulu hää!;
Haige lapsukene aga
Nutab ukse läwe pääl.

Pühapäewa ehtes röömsast
Käimad rahwas mööda kül,
Kõiki teretab laps armsast,
Ülfiigi ei wasta tal.

Tema läeks ka täna metsa
Teiste hulka mängima;
Aga nõrk jõud lõpeb otja,
Peab maha langema!

Hüüab: Ema, armas ema!
Tule aita üles mind! —
Waene laps! jo hingab tema
Haudas, — ei saa aitma find!

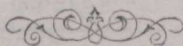
Päike weeres metsa taga,
Waikend laulud, röömu hää!;
Haige lapsukene aga
Alles üksi wälja pääl.

Zuba tähed hiilgwad taewas,
Zuba eha kustunud;
Haige lapsukene waewas
Inimestest unustud.

Hiljufeste õhud liikwad,
Waikelt kõlab kandle hää!;
Kergel tiiwul inglid fiikwad
Lapse kohal pilwe pääl.

Laps jo uinund igaweste,
Inglid teda wõtawad
Käte pääle hiljufeste,
Taewa poole tõttawad.

Waikelt kõrgel pilwe piiris
Kuulakse weel kandle hää! —
Nüüd on laps jo paradisiis
Armsa ema juures sääl!"

Walge kirik kiwiwaremete seas.

Kes kui aegal Lätimaa piirilt tulles Venujo ja Karksi kaudu üle Pikkasilla Tartu poole tõttab, sellele paistab Pöögli mõisa paika jõudes, juba eemalt kõrge mäekülg, ja selle jälgul weike kirju linna pesa filmi. Kesket wiljarikast õitsewat maanurka, ilusa orufaldale ehitatud, paistab koht kui kallid kiwi isamaa hülgawa krooni sees waatajale wastu. See on Nuja alewik ja mägi jääb kõrwas on Karksi koguduse uus surmuaed. Weel hilja aeg eest ei olnud praegu nimetatud koht kuidagi wiisi tähtjas; teekäia, kes järjult mäest ülesjõites ülewel oma wäsinud hobuse kinni peatas, ei näinud enese ees muud, kui wana lagunenud rehe jarnast hoonet, ja natuke maad eemal teist sedasamajugust wana mustaks suitsunud pitka madalat maea. Esmine hoone oli wana wenekirik ja tõisest tunnistas tema pitk kehameed ja walge mustakirjaga laud läwefohal, et ta „Nuia kõrts“ oli. Kust paigalt see pärdik nimi saadud, ei ole täada, aga uue kiwist kirikule, mis wana asemele ehitatud, ja alewikule, mis ümber kõrtsi asunud, on seesama nimi juure jäänud.

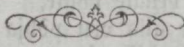
Uinapesekest wiivad kaks tee laiali. — Kes pahemat kät mäest alla pöörab, jõuab ilusa orgu, kust tal üks looduse kaju wastu paistab, kelle kannidust ta Nuia linna talitusufina uulitsa pääl uneski ette ei mõistnud arwata. Ditsewa heinamaast ja Uinaweske järwe sinise weewoudest sisse piiratud, tõuseb järsk mäeküpp waataja silma, kelle kõrgelt arjalt wana rusuks pudenedend müüriwaremete keskelt kena walge kirik, nagu pruudi-
linikuga ehitatud neitsit, alla orgu waatab. Neahammas on lossi tugewa müürikantsudest peaaego puutumata mõõdaläinud, sest ka kõige wanemad inimesed ei mäleta näinud olemat, et mõne nende müüri tükidest mõni nurk ehk torn maha oleks pude-

nenud, — kõikumata seisjavad nad sääl ja kuulutawad tumma suuga muistefest uhkusest, ja wägewate wõimusest, — jutustawad mõtleja waatajale pitki, kurbi lugusid endise aegade õnnest ja õnnetusest, langenud suurustest ja kadunud läigetest, armuta raudmeeste õelusest ja Gesti esiwanemate orjapõlwe kibedusest ja wiletusest, — sest rahwa suu teab sellest põlastawaid ja haledaid lugusid rääkida, kuidas Karksi lossi müürid raske sunduse ja halastamata tagaajamise all Gesti waewa ja werehigiga üles ehitatud saanud, kuidas rahwas tigeada sundijatte piitsa all liia tööga koormatud õhkanud ja äganud. Aga kõigest sest ei ole enam muud maha jäänud, kui wana, õige wana rahwa suhu mõni kurb jutt. Aga üks hale märk on siiski Karksi lossi waretetele juure jäänud: ei kaswa kõige suure lossi mäe pääl ei ühtegi puud ega wõsu, muud kui need paar wahtrat ja jalakast, mis selle põlwe noorem rahwas kiriku ette platsi pääle on istutanud. Kõik on nagu furnud; paljad ja alasti tõusewad wana wallide ja tornide tombud, mis osast weel kaunis terwed, taewa poole, ei ole nende pääle rohu ega sambalaliblet kaswanud, ega linnulaulu kõla nende wahel aset leidnud, muud kui mõne warblase firtsumist on kuulda, kes kirikuliste hobuste suu eest mahapudenenud kaera-terade kallal riidlewad. See on, nagu hingaks üks needmine selle koha pääl, kus nii palju walupisaraid weerenud, nii palju punast werd musta mulla pääle maha tilkunud, nii palju sadasid, surmahaaw rindus, hingeheitnud, — kes teab, kui mitu surijat waluwaakudes omal aeal oma kätt wandudes taewa poole on tõstnud, selle paigale surma ja igawest hukatust osaks soowides.

Nende müüride wahelt paistab nüüd Karksi kirik oma walge seinde, punase katuse ja hõbehalsa torniga waatajale filmi ja tahab nagu taewa poole näitaja sõrm waga kirikulise südames, kes pühapäewiti tema poole ruttab, seda mõtet äratada, et taewas ja maa hukka lähawad, aga Sumala sõna igaweste jääb. Heledaste ja trööstides kõlab pühapäewa homnikul kirikukell tornist ja kutsub rahwast, ei enam werise wõitlemisele, waid waga palwele lossi müüride wahele kokku. Küll ruttawad siis tuhanded weel Karksi lossi wõlwitud wärawast sisse, aga neid ei aea enam kubja okaline piits taga, waid ainult see Kristuse sõna: tulge minu juure kõik kes teie waewatud ja koormatud olete, mina tahan teile hingamist saata. — Ja kui siis tuhandest suust taewa poole tõusew waga laul lahtise kiriku ukstest wälja kostab,

ja tema helin kõrge müüriwaremete wahelt wastu kajab, siis
peab inimese süda kirwine olema, kui ta mitte liigutud ei saa ja
ei õhka:

Sohoowa on mo kalju,
Mo arapäästja,
Kelle juure ma lipun
Kui mul kitsas kää.

Ilus oled isamaa!

Minge üles mägedele
Tuule õrnale õhule,
Waatke alla oru põhja
Üle lille hülguse;
Waatke kuidas oja keerleb
Läbi luha läikiwa,
Ja siis hüüdke alla orgu:
Ilus oled isamaa!

Waatke kuidas oras hällib
Uhte nurme nõlwadel,
Tõu wili lubab anda
Rohket saaki sügisel;
Wilja puude okste külges
Hiilgwad annid iluga,
Ja siis hüüdke üle nurme:
Ilus oled isamaa!

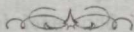
Kuulge kuidas kaarik tahab
Pehkawates lehtedes,
Waatke karja lustipidu
Peherikkas lepikus;
Waatke kuidas kõrgel wõlwil
Taewas helgib siniga:
Ja siis hüüdke taewa poole
Ilus oled isamaa!

(Dr. Weške).

Jah, ilus oled isamaa! peab igaüks tõeste ilma tahtmata hüüdma, kes Pöögile Leipsi talu nurmede ääres seiswa Paosauna mäe otsast alla ja enese ümber waatab. Mägi seisab suure oru ja oja ääres, mis Karksi kiriku juurest hakates mõlemilt poolt kallastest uhkeid pilta waataja silma ette sünnitab. Waatab keegi enese ette alla, siis näeb ta laiija orgu, kelle põhjas õitsewa

heinamaa käärude wahel Saksameske oja oma laeneid Kariste järwe poole weeretab. Üle oru teifelt poolt paistab uhke kallas wastu, kelle päält hälliwa wilja põldude wahelt mõlemad Polli Mäkkiste ja Allaaste talud silma puutuwad. Waatab ta aga paremat kätt edasi, siis näeb ta oru põhjas Saksamesket ja weske järwe. Sääl samas ligidal paistab Polli Kiini talu, üle mõlemate aga hiilgab mustjas rohilisi kuuse latwade tagat kõrge mäekingi pääl uhke Polli mõis, oma suure häärbäri helkja walge seinte ja hele rohilisi katukfega. Nagu laiale külwatud, paistawad siit ja jäält üle metsa majade katukfjed ja walged korstnad, ning maaliwad ime ilusat pilti waataja silma ette. — Pöörab aga keegi weel enam filmad paremat kätt, siis paistab eemalt Karksi mõis oma laialise hoonetega ja puiestikudega, ning läbi sinise udu mägede ja metsatukade wahelt musta müüri tompude keskel walge Karksi kirik oma halja torniga, kuhu pääle päike oma hiilgust heidab, et torni katus nagu hõbe hiilgab. Sõnad lõpewad, kui selle waatuse iludust tahaksime maalida; asjata oleks see waew, sest sedasugust wõib ainult kunstnik oma pinsliga katfuda. Weel enam paremat kät kõrge mäe ladwal paistab wirtendawa wiljapõldude wahel Nuia alewik oma wenefirikuga, mis pääle aga waataja film laialise maakoha pääle langeb, kust temale pool Pöögile walda wastu paistab. Pöörame aga nüüd omad filmad pahemat kät tagasi, siis paistab sellesama oru kaldal sinise metsa ääres Pöögile mõis ja laotab oma kena hoonete hulka laiale, mis wäljanäeb, nagu sööks walge tallekeste kari rohelise samla pääl pöösaste wahel. Tõstame omad filmad kõrgemale, siis paistab üle metsa kõrge koha pääl Raubi mõis oma lumewalge häärbäri ja muu hoonetega ja kaugemal üle oru läbi udu Pornuse mõis, Halliste kirik ja kirikumõis meie filmi; jälle lõpewad sõnad, kui selle pildi iludust ja kaunidust katsuksime seletada — olgu sellest kül. Kirjaniku keel ei suuda enam, — mingu ja nähku igauks isi, ime peaks olema, kui ta siis mitte ka tahtmata ei hüüa:

„Plus oled isamaa!“

Rahwa juttude riismed.

Pöögli walla piirid.

Rahwa jutu järele käinuvad ennewanast Pöögli walla piirid: Piimik järwest Tauga sallgu — Tauga salust Pulga hallikule — Pulga hallikult Une sööti — Unesöödist Laialanndu — Laialannust Toosi teelahkmesse — Toosi teelahkimest Lilli kallme — Lilli kallmest Rubijärwe — Rubijärwest Annemäkke — Annemäelt Ullja jõkke — Ullja jõest Mõteküla kallme — Mõteküla kallmest Saate nukka — Saate nukast Muru järwe — Muru järwest Saama teele — Saama teest Liiglohtu — Liiglohtust Morandi hallikule — Morandi hallikult Mustu jõkke — Mustu jõest Kindaku nukka — Kindaku nukast Luba Eppu — Luba Eppust Palu kengisseppale — Palu kengisseppast Polli pähnä — Polli pähnast Reediku kurru — Reediku kurust Polli aidanukka — Polli aidanukast Emändi kraawi — Emändi kraawist Lüüsi fillale — Lüüsi fillalt Soka orgu — Soka orust Kõwer oija — Kõwer ojast Kiriküüdi sohju — Kiriküüdi soost tagasi Piimik järwe.

Piimik järw, Polli wallas Ruuda talu piiris mäda heinamaa, kus paiguti müllakid ja lahtist wett.

Tauga salu, Karksi Tauga karjamõisa lähedal suurte kiwidest aherwarw, kus pääl neli suurt igawest wana pärnapuud kaswawad. Rahwas räägib kohast nenda: Kiviäherwarw ei ole mitte ikka sääl olnud, ega pärnad sääl kaswanud, waid olla wanal ajal sinna tulnud. Nendasama ka „Ziwa kiwi“ ja „Pähna riba“ Karksi mäekülas. „Taugu salu seisja paigal, Ziwa kiwi istu maha, Pähna riba pääsi walla“ olla üks hääl ütelnud, ja nenda Taugu salu, Ziwa kiwi ja Pähna riba sinna saanud, kus nad praegu olla. Ziwa kiwi olla üks arutu suur kiwi, kelle sarnast ümberkaudu kuskil ei leita ja Pähna riba üks suurte kiwidest aherwarw (kiwikangur), kus ka wanad puud pääl kaswada.

Tauga salust pool wersta õhtu pool seisab nurmede sees niifamafugune juure kiwidest kiwikangur ja säält weel pool wersta ebast, Nemsi talu lähedal kolmas niifamafugune. Nendest räägib rahwas seba: Wanapagan tahtnud linna ehitada ja kannud seks kiwa, töö jäänud aga poolele, sest kull laulnud,

põlle kanne läinud katti ja kivid kukkunud maha ja jäänud sinna paika. — Need kivi hünitid ei wõi wistist muud olla, kui wanad Normannide matmise paigad.

Pulga hallik, Polli Rütti ja Remsi talude lähedal, selle tee ääres, mis Karfsift Ruhja päale lähäb; jookseb ühe suure kivi alt wälja. Rahwas räägib: Pulga hallik olnud wanast sõa ajal iika kuiv ja jooksnud ainult rahu ajal taras-tawat wett.

Une sõöt. Wana Polli ja Pöögile waldade ditse plats, Polli Murrasso ja Remsi talude lähedal.

Laijalannu. Polli metsawahi koht. Wana piiri kupaits olla praegu weel tunda. Toosi teelahkme. Polli Toosi talude lähedal.

Lilli kalm olla wana kattu aegne matmise paik, Polli Lilli kõrtsi lähedal, mäeküngas kastebe all.

Ruhijärw. Polli pärakiilas. Kesket järwe seisnud wanast tannepakk tinaristiga, kupitse ajemel püüsti pantud, mis hiljemalt jäält arawdetud.

Annemägi. Polli ja Rööna (Königshof) waldade piiri lähedal. Wanarahwas rääkinud: Säääl paigas juhtunud kaks pulmarongi wastastiku, kumbaki selts ei olewat tahtnud teed pöörda, sest tõusnud tüli ja saanud säääl juures üks pruut „Ann“ aratapetud. Sest aeast jäänud paigale nimeks „Annemägi“.

Karfsi kiriku järelewaatamise protokollidest, mis Liivimaa Konfistooriumi kohtu juures üleweel hoitakse, leiame Annemäe üle mitu korda ja mitmel aastal kirjutatud: „Anne mäe pääl seisnud Anne kabel, kus rahwas sagedaste isiaranes Anne pääwal hulgani kokku tulnud, ebajumalateenistust pidanud ja ohwerdanud. Sagedaste tulnud rahwas kaugelt kokku, ka tulnud kaupmehed sinna. Aastal 1669 Anne pääwa wösel olnud suur joomine ja ohwerdamine, kus juures 12 waati õlut ära joodud. Eft kül Karfsi lossi päälit ohwerdamise paiga ära lastnud lõhkuda, olla rahwas kiiski ühtelugu sinna kokku jooksnud, ehk neid kül sagedaste lossi rüütlite läbi laiiali lastud ajada. Aga keif olnud asjata. Rahwas ei ole oma kokkutulemisi mitte maha jätnud. Wiimaks mõistetud lossi päälitule 10 taalrid trahwi päale, kui ta neid kokkutulemisi mitte ära ei kaotaks.“

Ullju jõgi, teeb piiri Penuja ja Polli waldade wahel.

Mõrküla kalm, Polli ja Penuja waldade piiri pääl, Polli Rääbja talu lähedal. Saate nukk. Penuja Saate karjamõis.

Murujärw. Penuja piiri ligidal, pehme müllaline heinamaa, kus rahwa jutu järele järw all olewat.

Saama tee, kungas Abia Mõstimäe talu lähedal.

Liig lohk, madal lohk põldude wahel, Abia Kulli talu ligidal.

Morandi hallik, Abia Mõntsi talu maa sees, ilus suur hallik.

Mustu jõgi, on koht kus Pöögile Kõlamäe oja ja Saksaweske oja ennaft Kure filla kohal ühendawad.

Rindaku nukk, Pöögile Kuustle talu piiris, madal kungas heinamaa sees.

Luba Epu, Pornuse Luba weste koha ase.

Palu kengisepp, Pornuse Jõõtsi talu piiris (elanud wanast Pöögile kengisepp).

Polli pähna, Polli Mäliste talu piiris, üks wana aherwars wana kunnapuuga. Rahwa jutu järele olla see ühe wana kloostru ase.

Reedikü kuru. Polli Reedikü talu.

Emändi kraaw, Polli mõisa ja Karfsi wana surnuaija wahel, kitjas sügaw org.

Lüüsi sild. Tee pääl Polli mõisast Ruia poole, ühe wana lüüsi (paisu) ase, Karfsi lossi lähedal.

Soka org. Pöögile Uniwere talu piiris, sügaw org põldude wahel.

Rõwer oja. Madal heinamaa käär Pöögile Uniwere ja Hanskoka talude wahel.

Ririküüdi soo, Polli Arukse talu maa sees.

Kivi tulp Käära talu maa sees.

Selle tee ääres, mis Pöögle Kooruse kõrtsi juurest Venuja poole viib, seisab Kälamäe oru kaldal Käära talu maa sees 7 jalga kõrge lõhutud kivist tulp, mis praego kolmest katti lööb. Selle kivi pääl ei seisa kedagi kirja ega märki, ka ei ole temast rahwa suhu keigewähemat mälestust maha jäänud, muud kui see arwamine, et Wene-Roostsi sõja ajal, kui Karksi loss langes, jääb kohal mõni tähtsa sõaülem surma leidnud. Snnis grahwii härra Mellin olla aga Käära talu müümise aeg ostjale kinnitanud, seda wana mälestust hoida, „sest sääl olewat üks suur mees surma saanud.“ Kivi katti löömiseft täatakse nenda palju kõneleda, et sell aeal, kui Pöögle Saanimõisa koht alles mõisa karja-kaswatamise koht olnud, sõitnud peremansel Ford sinna karja ülewaatama. Hobune kartnud posti ja hakkanud lõhkuma, sellepärast lasknud see kivi katti lüia. Praegu seisawad kivitükid üksteise pääle tõstetud.

Kirbu kalm.

Kirbu kalm ehk kalmet seisab Pöögle Kirbu talu ligidal, ja on üks weikene mäeküngas kena kaskede all, arwata üks pool wakamaad pikkuti ja pool laiuti. Nimetatud kungas on päris mulla pinnas täis furnu luud. Wana rahwas ütleb: Sinna olla katku ajal inimesi, kes haigeks jäänud, surema wiidud. Rohkem ei täata temast midagi jutustada. Niiugusi kalmesi on Pöögles weel mitu, nagu Nardu, Kuivalagu ja Rajaku talude maade sees.

Soehaude mägi.

Soehaude mägi seisab Pöögle Näsare ja Veeli talude piiri pääl, Piskniidu ääres, kus praegu Näsare talu karjamaa. Rahwas räägib seft mäest nenda: „Ennewanast kui meie maal alles suured laaned olnud, olnud selle mäe sees hundipüüdmise augud, seft jäält käinud hundi tee.“ Wana rahwas olla sell kombel hunta püüdnud: „Maa sisse kaewatud auk, augu põhja pistetud tikk püsti. Augu pääle laotatud hõled ja tikku külge seotud elus part. Auk tuiskanud lumega päält kinni, aga part meelitanud hundi augu äärele, kes kui ta parti wõtma läinud, üle pea kaela auku kukkunud, kuhu ta pärast äratapetud saanud.“

Põlle mägi ja Sutt sild.

Pöögles mõijast arwata werst maad lõuna pool seisab selle laia oru ääres, mis Karksi kiriku juurest hakkab, Leipsi talu piiri sees tähtis ümargune kivihiinik, enamiste suurte kividest, keda wist mitte loomus sinna ei ole kokku kannud, waid inimeste käed. Kohta, mis wist muud ei wõi olla, kui mõni wana matmise paik, hüütakse Põllemäeks. All orus oja ääres Põlle mäe kohal seisab Suttisild, mis muud ei ole, kui hulk suuremaid ja vähemaid kiwa pehme maa sees. Kohtadest räägitakse nenda: „Polli Mäliste pörguhauas elanud wanapagan, see tahtnud ükskord oma wanaemale paari Maarja sukki kinkida, kaotanud neid aga üle oru minnes merde ära. Paha meelega wõtnud ta ette, üle oru kiwi silda teha. Ühe põlletäie kiwe wiinud ta juba merde (jõkke), sääl katkenud põllesanne, kiwid kukkuvad maha ja jäänud sinna paika. Sellest olla mõlemad kohad Põlle mägi ja Sutt-sild omad nimed saanud.

Mäliste pörguhaud.

Pöögles mõisa kohal üle laia oru Polli Mäliste talu maa piiris on järsu oru kalda sees ilus liiwapae koobas, arwata 3 jülda kõrge, mis päält püüstköögi moodi kokku käib. Koobas on alt 4 kuni 5 jülda lai, tema sees wiriseb ilus selge hallikas wälja. Sääl elanud enne wanal ajal wanapagan. Aga sest saadik, kui meie maal waimulike laulusi laulma hakatud, olla ta säält ära läinud. Sell ajal ei ole mitte üksi kirikus ja kodus lauldud, waid ka wäljas töö juures ja õitsel; isjäreneis laupäewa ja neljapäewa õhtudel tõlanud metsad ja mäed küla noore neiude lahke lauludest. Ka olnud sell ajal pörgu haua ümber alles küla kaunid karjamaad, kus härjad ammunud ja küüsi kaapinud. Seda teik pole wanapagan sallinud ja olla wiha pärast oma elukoha maha jätnud. Araminnes olla ta sajatanud: „Kadugu tüdrukü häbi ja härja kasu!“ Sest ajast ei olla küla neid enam nii kasinad ja karjid, kui endisel ajal, ka olla härja easu kängu jäänud.

Kuninga aed.

Pöögles mõijast werst maad lõuna poole suure maantee ääres, suure kõrtsi ligidal seisab madal mäeküngas, keda kuningaaeaks

kutsutakse. Koht olla oma nime nenda saanud: Sääal kus praegu Kooruse ehk Koeruse kõrts seisab, olnud wanast wäe kasarm, kus soldatid korteris seisnud ja kuninga aia asemel olnud soldatide muntserdamise plats, mis nenda tajaseks olnud tehtud, kui toa pörmant, et sääalt mitte kiwi pole saanud koera wisata. Kuninga aia asemel seisab praegu Leipsi talu nurm.

Ujad ja asjad on muutnud, nimi ja mälestus jäänud.

S a w i m ä e.

Sell ajal, kui Karksi loss ehitatud saanud, olnud sääal kohas, kus praegu Pöögle Sawimäe talu seisab, suur kiwilööw, kus jaolt telliskiwid tehtud saanud, mis lossi ehitamiseks pruugitud. Kiwide ehitamise platsile toimetamine sündinud sedawiisi: Sawimäelt kuni Lossimäele olnud inimesed üks teise kõrwa ritta säetud, nii tihedalt, et üks ulatanud kiwi teise kätte andma. Lossi mäelt Sawimäele on arwata 4 kuni 5 wersta. Imetaja naistele on aega antud tütarlapsi üks kord ja poeglapsi kaks korda päewas imetada. — Teine niisugune kiwilööw olnud sääal, kus praegu Morna Lööwi talu. Sääal lähedal on ka üks weike oja, keda rahwas orja ojakš hüüab. Oja kaldal seisnud alles hilja aegu „orjaiste“, mis üks istme taoline kiwi olnud. Kiwi olla pärast Morna mõisa ära wiidud. Rahwajutt räägib: „Karksi lossi ehitamise juures olla Morna rahwas väga laisad olnud, sellepärast olla neid kibuwitstega peksetud. Siis olla rahwas orja-istme külma kiwi pääl peksetud kohtasi jahutamast käinud.

Härjaitke peenar.

Pöögle Kuustle ja Abia Mõnssi talude piiride pääl tulnud muiste wanal ajal Abia ja Pöögle mehe wahel kändmise juures piiride pärast tüli, kus Abja mees Pöögle mehe härjaitkega maha löönud, sest saadik kandwat koht seda nime.

Nälja ajast.

Ennewanast olnud kord kallis aeg maa pääl, warane külm olnud mitmel aastal järestiku wilja ära rikkunud, nenda et suur nälg kätte tulnud. Lumi läinud ära, ilus kewade tulnud, põllud

ootanud külwi, aga seemet pole olnud. Siis wõetud katukšed hoonete päält ära, peksetud uueste läbi, ja seda puru, mis selle läbi saadud, külwanud mees ratsahobusega tuhat nelja ajades üle öla wiskades põllu pääle. — Aga wanaisa tahtnud maad jälle õnnistada, sest wili kaswanud nagu paju ja sügijel olnud teri jälle küll.

Seft ajast olla ka see kallis pruuk järele jäänud, et kui keegi leiwa ärakaotanud, siis pidanud ta seda seniks otsima, kuni pea märjaks läinud, kui ta siis pole leidnud, siis ei arwatud seda enam patuks, ka peatud, kui leib käest mahakukkunud, igaford temale üleswõttes suud antud saama.

Jumala sõrm.

Penuja ja Pöögile waldade piiri lähedal Kirbu talu maade pääl, keskset lehkawad metsa ühe lageda madala mäekingi pääl seisawad ühe põlenud metsa riismed. Ümberringi on kõik tühi ja kole, söödiks mahajäetud põllulapid jääb ümber tunnistanud, nagu hoiaks iga elaw hing eemale sest kohast, kus tuli nii hirmuist ärahawitamist pidanud. Aga ei näinud koht ikka nenda wälja. Alles wäha aastade eest seisib siin lõbus weike elumaja, kõrwalise hoonetega. Siin elas sulane Toomas Ilwes oma naise ja weikese lastega. Wirt käsi oli noorel põlwele hoolega kopikaid kogunud, maea mis ta ehitas, oli ta oma werewaewaga teenitud omandus. See oli ta noore põlwe ootus ja lootus, nüüd oli ta walmis. Wäsimata waewaga oli ta maea ümber seiswa lepikust omale mõne lapikese põldu ülesse kangutanud, nüüd ilusa Suuli kuus waatas ta film üle oma põllu, kus pea pea kõrwas ohakane odra wäli õhtuse õhu käes lainetas. Jumal oli tema tööd õnnistanud, kõrre pääl kõikus rohke lõikus.

Mets lehkas, lilled laotasiwad oma magusat lõhna laiale, pöösastiku rohelistes pöues lõi kiriküüt oma südamesulatawat lugu; ütlemata ilus õhtu laotas ennast pehme tiwadega üle ilma. Kõik, keda töö ja päewa palawus oli wäsitanud, ruttas puhkamisele, sitikad sumisesiwad, huikades tõttas karjapois määgiwa tallekeste ja ammuwa lehmadega kodu poole. Sga elaw hing oli rõõmus.

Kui armsad on siis õhtu tunnid

Kui päewal sa mis kohus tegid,

Dh rahu mis siis südamel

Kui ta ei kaeba sinu pääl.

Mo jüda on nii rõõmus rindus
Kui päike loojas tähed paistmas,
Ma tunnen rahu, hingam tõõst
Sa tänan loojat südamest.

Kui magust troosti mina tunnen
Kui päewa loodet tähel panen;
Siis mõtlen elu õhtu pääl,
Kus igawene hommik jääb.

Kas niisugused mõtted ka Dooma südames liikusiwad, kes oma naise kõrwal läwe paku pääl istus? Jumal teab seda! Aga kumbki ei rääkinud sõna.

Tükk aega istusiwad nad jääb, kuni wiimaks laps ema rüppes oma käekesi ema poole üles sirutas ja palus: „Näin, wii miu magame!“ — Waikseste astusiwad siis mõlemad üksteise järele tупpa, — keik jäi wagusi, muud kui laps ja ema palusiwad weel pimedas:

„See pääle lähan woodisfe,
Ja uinun magama,
Sest Jumal walwab järgeste
Sest ma ei kurwaks saa.

Kui wiimne on see sama õõ
Siin waewa elu sees,
Siis saada sa mind taewasse
Et olen sinu ees.

* * *

Sügaw pimedus mähkis maad ja ilma oma kätte sisse, õht oli pakks ja sompund. Kaugel taewa äärel wilkus wälgu walgus, tume kõmin kõlas läbi otsatu õõsise waikuse. Ei ükski oks ega kõrs ei liikunud, keik loomus oli nagu raskestes wäsinud.

Vaiemale ja laiemale laotasiwad pakksud pilwed üle taewa, siin ja jääb löi ilm walgeks wälgu walust tulest. — Nõnda jõudis suwine õõ möõda ja tuli hommik kätte. Weel ei olnud linnukesed laulnud, nagu kartlikus ootamises wiibis mets ja maa. Korraga lähwatas wälk, weeres tume mürin üle taewa, tuul tõusis ja puhus wägewa jõuuga üle ilma. Kohkudes põgenesiwad linnukesed pakksu oksade sisse peitu ja nüüd kõlas pauk paugu järele wali kõuemüristamine. Tuul löi tormiks, willendades lendasiwad katufsed ja kõrred tema wõimuse käes. Korraga üks hirmus mürin ja pragin, mis südant warisema ja maad põruma panni, — kõrge tuleleek löi Doomas Ilwese maeakese harjast wälja, ürikese aea pärast seisid katus laama tules.

„Issand, ole neile waestele armuline“, õhkasiwad inimesed, kes õnnetuse paigale tõttasiwad, sest maea inimestest ei olnud elawat hingegi näha, — aga juba oli üks wahwa mees enese elust hoolimata ühe hinge hirmsast tule surmast päästnud. Abia mees Hans Gross oli esimene olnud, sinna jõudma, nagu wälk oli ta aknast sisse karganud, esimene mis tal ette juhtus, oli Toomas Ilwese hingetu surnukeha, — weel kord tungis wahwa mees tulest läbi tuppja ja päästis Toomas Ilwese noorema lapsukesse tule seest, kes ehk kül hirmsaste ära põlenud weel siiski elas, — nüüd oli aga ka keik juba hilja. Hirmsa jõuuga suure tuule käes wõttis tuli wõimust, kül nähti weel tuule ja tule all Tooma naist leetide käes, aga keik abi oli juba wõimata. Mitu jülba kaugele käis kõrwetaw leel. Tunni pärast ei olnud maeakesest muud järel, kui tuha hunik. Oh hale asi! Neli hinge oliwad ootamata äkilise surma saanud. —

Tuul, wihm ja müristamine oliwad üle läinud. Päike paistis, tuhanded wihma piisad hiilgasiwad rohu kõrte külges. Kõrgele tõusiwad lõokesed taewa poole, mets kõlas linnukeste lahkest laulust, nagu ei oleks praegu midagi hirmust asja sündinud, — tule asemel aga sorisiwad halastajad südamed tuha ja wirna sees ja otsisiwad ärapõlenute kondikeste ja riismete järele. Oh hirmus asi! —

Kirbutalu õue pääl peataasiwad kaks wantrit. Teise sees oli Toomas Ilwese surnukeha, mis Hans Gross terwelt tulest wälja toonud, ja teise sees walge palakate wahel mõni põlend luukont ja üks must sööks põlenud tomp, mis Tooma naisest ja kahest lapsest järele jäänud!

Oh hale, hirmus ja kole asi!

Dummalt seisiwad keik wantrite ümber. Issand Sumal oli wälgu tules säält mööda läinud, tema wägew käsi tegi kõikidele hirmu. Wõib olla, et mõnegi meele tuli, mis kuningas Daawet omal aeal laulnud:

Andke Jehoomale, teie wägewad,
 Andke Jehoomale auu ja tugewust.
 Andke Jehoomale tema nime auu,
 Pühas ehtes kumardage Jehoomat.
 Jehooma hääl on wette pääl;
 See auu Sumal paneb pitse hüüdma,
 Jehooma kes suurte wette pääl on.

Sehoowa hää! käib rammuga
Sehoowa hää! käib auustufega.
Sehooiva hää! murrab kaffi seedripuid
Ja murrab kaffi Eibanoni seedrid!
Sehoowa hää! rainub läbi kui tuleleegid!
Sehoowa hää! teeb metsjad paljaks,
Aga tema templis ütleb keif rahwas:
Auu olgo!

* * *

Meie jutustamise wiimne järk on käes. Täna pidi õnnetu Toomas Ilwes oma naise ja kahe lapsesega maamulda maetud saama. — Kõrgest kiriku tornist üle orgude ja mägede kõlas kella hää! nagu nutu heli ja hale oigamine kostis ta matjate kõrwu, kes pitkas rongis ühe suure puusärgi ja teise weikese firstufese järel Nuiä mäest alla orgu tuliwad. Esimese sees puhkas Toomas Ilwes, teise sisse oliwad tema naise ja laste põlenud riismed pantud. — Nagu üks ainus tasane kaebamise hää! kõlas mitme saa inimese suust, kui mõlemad puusärgid furnuaea wärawast sisse kanti:

Kõik nende mure, waew ja piin
On õnša otša leidnud siin.

Ja jälle:

Hing elab ilma waewata
Ja teha magab rahuga,
Ei tunne enam wiletust
Saab wiimsel päewal rõõmustust.

Ei ole wist küll ialgi enne Karksi furnuaea pääl niisugust suurt matjate hulka nähtud, kui sell kõrral! Peaaegu terve Pöögle wald ja weel pool Karksi kihelkonda oliwad kofku tulnud. Issand isi oli oma sõrmega mitme tuima südame külge puutunud, tema wägew käewars oli ehk keigile raskestee meele tuletatud saannud.

Ühte hauda maeti neid. Matmise kõnet pidas kõster Rosenberg sõnade üle kõikuwast pilliroost. Wägewaste kõlastiwad tema sõnad, mitmegi südamesse ehk tõusis püha hirm Issanda auu eest. Kui ta oli lõpetanud ja esimesed mulla tükid koliseses firstu kaane pääle alla kukkusiwad, astus Pöögle oma koolmeister hana juure ja kõneles nende sõnade üle: Inimese elu on kui lillekene wäljal, mis täna õitseb ja homme lõigatakse teda ära ja tema aset ei tunta enam.

Peu täis mulda tõise järele langes hauda, ükski film ei jäänud kuivaks, keik oli wait ja waga, muud kui mulla tüfide kuffumist ja tasast nutu kabinat oli kuulda.

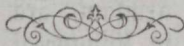
Sää! nad nüüd hingawad! Ristike, mis haua päetfi püsti säeti, oli tähtjas: Ühe suure risti seeft kaswasiwad kaks weikest wälja. Wõib olla, et ehk mitmegi kirikulise südames, kes furnu-aeal omakste haudade pääl isfameied lugemas käinud, ristikeft nähes, õnnetumate kurb lugu, kes sinna alla maetud, meele tärkab!

Lapsuke aga, keda wahwa Hans Gross tulejurmaft päästnud, paranes oma haawadest ja elab weel praegu alles. Muu wapra mehele, kelle julge tegu keigile unustamata eesmärgiks jäägu.

Meie aga ärgem unustagem iialgi magama heites kässi kofku panna ja õhkada:

Keela tuld ja weewoud,
Katlku häli jurmaõõd,
Et ma patu sees ei sure
Siis mo hingest lahkeb mure.

A. R.

Kolm kõnet karjalastele.

Linnupefasi.

Sagedaste kuuleme hää laste käest, et pahad lapsed linnupefasi äralõhkuda. Kõlwatumat tempu kui seda, ei wõi keegi laps teha, sest juba mitte üksi, et see looma piinamine oleks, ka teisel wiisil tõuseks sest suur kahju, mis ära ei wõi arwata. Eks ja sagedaste ole ennast linnukeste üle rõõmustanud, kui nad ilusal suwe ajal nii rõõmsaste metsas laulsiwad, et sul rõõm oli kuulatada ja lust tuli, isi ka linnukestega wõidu laulda. Sa nüüd lõhud sa niisuguse armsa loomakese pesa, raiskad tema keigearmsamat, mis tal oli, ära — ainult selle pärast, et sul himu oli, paari kirju muna, mis sa pefast leidfid, enesele tahta. Mis kasu sul sest oli? Paar filmapillku hoidfid ja muna peus, siis läks ta sul katki ja — sinu rõõm oli otsas; — aga mis pidi waene linnukene tundma? Mõttele nüüd isi, kui keegi sinu käest seda, mis sul keige armsam, ära wõtaks, kas sul ei oleks hale? — Nendafama kui sa linnupoegi pefast wõtad. Sa hoiad teda kül õrnaste, ei taha tale kurja teha, aga loomake saab siiski piinatud ja sureb so kätte wahesele ära. Mõttele nüüd isi, kui keegi sind karja juures kinni wõtaks ja ära wiiks, kaugele isa ja ema juurest, ja sind nendakaua piinaks, et sa sured! — Sa ometi teed sa waese linnukesele sedafama. Tõota ära, kui sa iial linnupefa leiad, et sa iial mune ega poegi pefast wälja ei wõta, ega ka pesa ühtelugu waatamas ei käi, sest kui pea wõib juhtuda, et koer, Krants ehk Muri sinu kätt näeb, ja kui sa säääl juures ei ole, mune ehk poegi pefast ära sööb. Eks see ole siis nendafama sinu süü?

Teisefes teewad linnukeseid suurt hääd. Suurem osa neist ei söö muud kui usfikesi, tõukusi ja muid kahjulike mardikaid. Kui sagedaste oli sul paha meel kui sa nägid, kuidas õunapuu õilmed, kapsad ja muud taimed usfidest ära söödnud oliwad. Kui nüüd linnukesi ei oleks, kuidas wõtaks need wõimust, mitte üht õuna ega marja ei jäeks wiimaks järele. Kus selle kahju ots.

Pane nüüd tähele, kui suur kahju ühe ainsama linnupeša lõhkumiseft tõujeb. Ütleme, ühes pešas oliwad wiis muna ehk poega, mis raisku saiwad. Iga linnu poeg tarwitab päewas läbisegamine 50 tõuku ehk muud usfikeft. Wana lind jõodab poegi 4 kuni 5 nädalat, ütleme 30 pääwa, jee teeb peša kohta 50 ford 5 ford 30 warsfi 7500 tüffi. Iga tõut jõöb päewas niipalju difi ja lehti, kui ta ifi raske on. Ütleme ta jõöb 30 päewa, kuni ta täis kaswanud ja jõöb päewas aga ühe ainsama öie, fiis jõöb ta 30 öuna ehk marja ja need 7500 tõuku, mis linnupeša lõhkumise läbi elusse jäiwad, ühtekokku 225,000 niifugust öit. — Olfkfid ja linnupeša lõhkumata jätnud, fiis oleks nii suur kahju jündimata jäänud.

Nüüd ja tääd, laps, kui sa weel linnupeša leiad, fiis hoia teda, nagu oma filmatera. Pane kirja ja arwa kokku mitu noort lindu sinu tääda elusse jäiwad, fiis rehkonta järele, mitu tuhat ja tuhat kahjuliku putukast nende läbi äraraijatud saiwad. — Aga ei sa jõua seda järele arwata, mitu kumment ja jadatuhast mardikast ja tõuku wanad linnud ärasõowad. Eöö filmad kuhu sa tahad, igal pool näed sa linnufesi, kes aina putukateft elawad. Isegi warblane häwitab neift lõpmata hulka. Olgu kül et ta jügisel sinu risudeft ja odradeft mõne tera wöttis, aga kelleft elas ta fewadel ja suwel? Alina mardikateft ja tõukudeft.

Pea nüüd meeles, laps, ja mõtle järele kui suur patt ja kahju see oli, kui sa oma elu sees ehk ka mõne linnu peša oled ära lõhkunud. Ära tee seda iial enam.

Karjawišt.

Nüüd lapsed, pange tähele, kas see, mis ma teile nüüd ütelda tahan, mõne kohta teie seast ei passi ja kas mõnel meele ei tule: „Sah, nõnda ma olin, aga nõnda ei taha ma edespidi enam olla.“ —

Sagedaste olen ma näinud, sell ajal, kui ma ifi alles karjas käisin, kui ka pärast, kui ma juba meheks olin saanud, et karjatsed elajaid puuga lööwad, rondidega ja kiwidega pilluwad ja sääl juures hirmsaste wannuwad. Wahel on ka kuulda, sääl ja sääl talus olla karjapois kiwiga lamba maha löönud. — Elajal ei ole meelt pääs, et ta sinu sõimu ja wannet mõistaks, ta lähab kurja pääle, sest et ta seda ei märka, mikspärast teda keeltakse wilja ehk riitu minemast. Aga jina laps, kellel wiis

meelt pääs, oled seks sääl, et ja teda kurja pääle minemast karjatab. Kui elajal ka meel pääs oleks, kes sind siis tema juure paneks.

Kui häbemata ja kropp on nüüd see, kui ja üht mõistmata looma puuga lööd ehk kiwiga pillud. Mis see müüd tunnistab, kui su kurja, toorest ja harimata südant? Sõimamisest ja wandumisest ma ei taha weel rääkidagi! Mõttele järele, kui wast isa ehk ema sulle witsaga mõne rapju tõmbas, kui wastik olid olnud, kui walus see oli, — mis peaksid ja aga ütleva, kui keegi sind puuga lööks, ehk kiwiga pilluks. Aga ometegi on loomal niisama elu sees, tunneb ta niisama valu kui sinagi, — kui tal ka nagu sinul, suuremata hinge ei ole.

Kui ja iial niisugune oled olnud, — ära ole seda enam. Kuula, ma tahan sulle jutustada, kuidas hääd lapsed teewad.

Hääl lapsel on peenike pajone wits, sirge ja nõrk, sellega karjatab ta loomi ja tõrjub neid kurja pääle minemast, ei löö neid aga iial muidu, kui et loom wastu tõrgub. Hääl lapsel, poisil, on terab nuga karjas kaajas, kellega ta puust mõnda asja nikerdab, kas krappwesket wõi weikest wanakrit, wõi mõnda muud. Düdruful jälle on kas nõel ehk sukki ligi. Mõlematel aga on pääle seda ilus juturaamat kaajas, keda ta puhtaste paberi sees hoiab, mida ta kas külalt ehk koolmeistri käest palunud. Kui ja raamatu puhtaste, rikkumata ja kortsutamata hoiad ja warssi, kui ära oled lugenud, tagasi wiid, ei saa keegi sulle raamatut lugeda keelma. Mõnel olewat koguni tahwel ja krihwel karjas kaajas, kellega ta kirjutada ja rehkentada, mis ime. Wannet ja sõimu ei olla iial wainult kuulda, kül aga ilusat laulu, olgu nüüd kas kodus ehk koolis õpitud.

Mitu kord olen ma näinud, et kari wiljas sõi ja karjapois kiwi kõrwal magas. Pärast tuli suur pahandus, wili oli sõtkutud, sõõbud ja sositud, isa ja ema, peremees ja perenaene pahandasiwad. Kust see tuli? Kust muialt, kui et karjapoisil aeg igaw oli, tal ei olnud ei terawat nuga ei ka raamatut kaajas. Aeg läks igawaks, uni tulli pääle. Oleksid ja hää laps olnud, palju pahandust oleks sündimata jäänud.

Nüüd ma lõpetan. Olen isi ka kül karjas käinud, — wandunud ei ole ma iial.

Mõttele laps järele, kas sul midagi tähele panna ja järele teha jääb.

Puukasvatamisest ja puurikkumisest.

„Kui mina alles noor weel olin,
 „noor weel olin,
 „lapse põlwes mängisin,
 „mängisin j. n. e.“

nõnda jutustas minu isa mitukord, kui mina isi alles pisuke poisikese jups olin, olnud laste keskel see pruuk, et iga laps enesele puukooli säädnud, kus sees ta seemnest noori õunapuid kaswatanud. Seda peetud suureks auuks, kellel niisugusi noori puid keige rohkem olnud, ja pühapäewiti, kui kari kodus tahraia wilus puhkanud, käinuvad lapsed üksteise õunapuu aedasi vaatamas. Lastest saanud mehed ja pisikestest poisikese põlwes kaswatatud puudest suured puud, mis magusaid õunu kannuvad. Sellepärast olnud ka wanast enamiste igal talul marjaaed, kus õunapuud sees kaswanuvad ja pööjaste wahel mesipuud seisnuwad. Õunapuu aeda kutsutud siis mesilindude järele linnuaiaks. Sest see ka tulla, et mõne talude juure weel mõned poolkuiwanud õunapuud järele jäänud, need olla keif endisel ajal istutatud puud, kus lapsed ja noored mehed puude eest weel hoolt kannuvad. Nüüd olla see kaunis pruuk maha jäänud. Wäha olla neid talusi, kus weel õunapuu aedu leida olla. See tulla keif sest, et lapsed ja noored mehed tuimaks jäänud, sest paljuks wana inimestel weel aega olla niisuguse asjade eest hoolt kanda. See olla noorte meeste asi.“

Kui minu isa nõnda rääkis, wõtis ta kirstukapist mõnikord ilusa õuna wälja. Kül oli magus. Sedamaid wõtsin ma nõuiks, neidsamu seemneid, mis ma isalt saadud õuna seest sain, mahakülwada ja enesele ka niisugust puu aeda säädida. — Mis ma endast kiitlen, aasaadetus on mind kül kohast, kus ma kaswajin, kaugele kannud, aga ometi tilgendawad sääl igal suwel hulk õunapuid õundest. Kui nüüd igauks sell ajal minu kombel õunapuid oleks kaswatanud, — kui palju õunu oleks meil nüüd igal pool. — Uga praegu saame arwalt mõnda õuna näha, kas mõisast, linnast ehk laadalt.

Kuida seda nüüd parandada? Mis muud, kui wõtku igauks laps nüüd juure hoolega ette, mõnesse paika tuulewarju, kas kapijaaeda ehk muiale pääwa kätte puukooli säädida ja suure hoolega noori õunapuid kaswatada. Suurt waewa selle juures sugugi ei ole, pehme ramusa mulla sisse mahapantud õunaseem-

ned tõusewad üles ja neist saavad lõppakad noored puud. Oh rõõmu! Kas pole kena, kui fõrd meheks saate ja ütelda wõite: selle ja selle õunapuu, mis nüüd ammu juba wilja kannab, olen mina seemnest kaswatanud. — Kui iga laps omast kohast selle juures tööd teeb, saavad aegapidi pea jälle iga talu juure uhked õunapuunaiad tekkima ja meie järeltulejad saavad meid weel hauapõhja tänama. Saagu see jälle nagu minu isa ajal juureks uhkuseks, kellel kõige rohkem noori puud kaswatatud.

* * *

Mis ma weel tahtsin ütelda, oli see, et ma sagedaste näinud olen, et lapsed isiaranes kewade ajal noori puud ära kooriwad, et mäaga (mähka) saada. Määg ei olnud suurt asja magus, aga puu sai koorimise läbi ararikutud ja kuiwas ära. Mõnikord jälle raiuwad lapsed firwega puu sisse soppisi, et sinna sisse nõrguwat mahla õlekõrrega juua. Mis säält wälja tuli? Puu jooksis mahlast, mis tema sees niisama hädaste tarwis, kui ihu sees werd, kuiwaks, jäi kuduraks ja kuiwas aegapidi ära. Kui kahju! Kui sul himu mahla juua, miks siis oherdi on? Sellega puuri aut puu sisse, pane tila sisse ja nõuu (anum) alla, siis saad mahla küll. Kui mahla aeg möõdas, wõta tila wälja ja löõ punn augu ette, siis ei tunne puu sest suurt wiga.

Wahel olen ma jälle näinud, et lapsed mõne noore puu ära kooriwad, koore kõtku rulliwad ja nõnda pasuna wõi lepalutu teewad. Pasun jäi walmis, oli eestotsa ilus küll, kuiwas aga warsi kõrri ja läks katti, — puu kuiwas ära. Kui mina karjas käisin, oli mul küll ka pasun, aga see ei olnud puukoorest waid haawapuust, lusifanuuga seest wälja õõnistud, pajotsed witsjad pääl. Mis ilus! Kui ta tiitis häste wälja oli leotatud, kõlas ta ime pehme ja mabe häälega ja ilusal õhtudel puhusin ma temaga tutulutu-lugusi, et mõts kõlas ja kaasit kahäs.

* * *

Mis ma weel karjas tegin?

„Ka wibupüüsi noolega

„Ma märki lastsin hoolega,

mul olid mitu ajawiidet. Aga kõige ülem neist oli raamat, raamat ja jällegi raamat.

